

DEN UNDERJORDISKA HIMLEN

Surrealisterna vill omvandla världen och förlösa människans kreativitet från förnuftets hämmande tyglar. De ser en slumrande urkraft i gränslandet mellan det omedvetna och det medvetna, mellan dröm och vakenhet. Enbart genom att ge oss hän och släppa kontrollen kan vi frigöra impulser som inte låter sig styras. Konsten och poesin blir redskap för att dyrka upp våra sinnen mot det bortträngda – för att sätta krafter i rörelse som kan förändra allt.

Det är nu hundra år sedan det första surrealistiska manifestet skrevs 1924 av den franske författaren och centralgestalten André Breton. Där agiteras för att sammanföra drömmen och livet till en sannare, absolut verklighet – en *sur-realité*. En brokig krets av tidens konstnärer, tänkare och poeter samlas kring manifestet i mellankrigstidens Paris. Från navet i den franska huvudstaden sprids surrealismens idéer internationellt, inte minst till de tidigare kolonierna och andra platser i stark social och politisk förändring. Surrealisterna arbetar genreöverskridande, experimentellt och aktivistiskt, och ansluter sig snarare till en ideologi, ett förhållningssätt, än till en konstriktning. De ska komma att spränga ramarna för vad konsten kan vara och vilka ämnen den kan ta upp.

Den underjordiska himlen söker surrealismens historiska rötter och spårar dess levande, mångsidiga inflytande tvärs genom konsthistorien, in i samtidskonsten. Utställningen lånar sin titel från texter av de franska poeterna Jean Genet och Roger Gilbert-Lecomte. Moderna Museets samling ställs här i dialog med inlån från andra konstsamlingar, bibliotek och arkiv, med särskilt fokus på film, litteratur och scenkonst.

SOM I EN SKOG

Surrealisterna insisterar på värdet i det fantastiska och imaginära – en verklighet bortom den fysiskt synliga. De ser det moderna samhället som ett själlöst ekorrhjul där människan tappat kontakten med sin ursprungliga intuitiva förmåga. Ett avgörande inflytande har Sigmund Freuds psykoanalys, med sitt fokus på undertryckta känslor och bortträngda minnen. För surrealisterna är människans enda möjlighet till utveckling att frigöra sig från ett hämmat, rationellt tänkande.

Surrealisterna arbetar på tvärs mellan genrer och söker uttryck som är flyktiga och oprövade, inom performance, dans och ljud. Den experimentella filmen från 1920-till 1940-tal är nyskapande och ska komma att påverka Hollywoods spelfilmer.

Filmskaparen och koreografen Maya Deren framhäver kameran som voyeuristiskt instrument, utvecklar trickfilmstekniker och leker med rörelse och rumsligheter. André Breton liknar upplevelsen av det nya filmmediet vid en utflykt i okänt territorium – som att förlora sig i en vindlande skog.

Den franske författaren Georges Bataille lanserar 1929 begreppet *l'informe* – det formlösa – i en attack mot det borgerligt upphöjda konstobjektet.

Konstnärer måste arbeta utan förbehåll och söka

ämnen i det låga, tabubelagda. Men hur kan en gränslös, formlös konst te sig? Ett förenande drag hos surrealisterna är just det gåtfullt motsägelsefulla. Deras hallucinatoriska bildvärldar kan vara lika pedantiskt återgivna som ett äldre allegoriskt måleri, varje enskilt objekt laddat med dolda betydelser. Maskinerna, som är ett återkommande motiv, vittnar om deras fascination för ny vetenskap och teknik, men konstruktionerna saknar praktisk nytta. De är komplexa, absurda innovationer skapade för sin egen skull.

Robert Rauschenberg

1925–2008

USA

***Mud Muse*, 1968–1971**

Lermusan

Borrlera i glasbassäng med ljudaktiverat tryckluftssystem och teknikskåp

Donation 1973 (New York Collection)

Robert Rauschenberg var påverkad av dadaisterna och surrealisterna i sitt tidiga konstnärskap och ställde ut ett flertal gånger med dem under vistelser i Paris. Trots att rörelsen gav honom ett positivt mottagande kom Rauschenberg själv att utveckla en skepsis mot surrealismen, även om han uppskattade deras experimentella metoder, som collage och användandet av slumpen. *Lermusan* uppstod ur ett samarbete mellan konstnärer, Konst & teknologi-programmet vid Los Angeles County Museum of Art och privata företag. I verket spelar en anläggning olika högfrekventa ljud som i form av tryckluft pressas genom ventiler upp i en öppen glastank fylld med en syntetisk lera, bestående av glycerin och finmalen vulkanisk aska. Små bubblande gejsrar bryter kaosartat och slumpmässigt fram – och när ljuden passerar genom leran uppstår nya ljud.

Mark Lancaster

1938–2021

England

Scenografi för Sounddance, 1975

Décor for Sounddance

Koreograf/Choreographer: Merce Cunningham, 1975

Draperad sammet

Ballet de Lorraine

Den progressiva konstskolan Black Mountain (1933–1957) spelar en nyckelroll för etablerandet av det europeiska avantgardets idéer i USA, inte minst för utvecklingen av neo-dada och konceptkonst. Här möts tongivande namn som koreografen Merce Cunningham, kompositörerna John Cage och David Tudor, och Robert Rauschenberg. De ser i konsten en frizon, en experimentell verksamhet bortom marknad och traditioner, där gränsöverskridande samarbeten är en given del. När Cunningham återvänder till USA 1975 från den klassiska baletten i Paris vill han skapa ett explosivt, fysiskt utlevande verk till Tudors musik. Konstnären Mark Lancaster står för scenografin till *Sounddance*: en asymmetrisk draperad ridå, genom vilken dansarna virvlar ut på scenen i en komplex koreografi. Vid föreställningens slut tycks de sugas tillbaka, som genom en vindtunnel.

Maya Deren

1917–1961

Ukraina/Ukraine

***At Land*, 1944**

På land

16 mm film överförd till digital video

15:00 min

Inköp 2024

Maya Deren, född i Kiev, var en avantgardistisk filmmakare, koreograf, dansare, filmteoretiker, poet, föreläsare, författare och fotograf. I den experimentella filmen *At Land* från 1944 återges en märklig färd som företas av en mystisk gestalt, spelad av Deren själv. Havet spolar henne i land, en symbolisk födelse, och under det konstnären kallat för en ”mytologisk resa genom tjugonde århundradet” möter hon både andra människor och andra versioner av sig själv. Filmen utforskar individens strävan att relatera till ett flytande och osammanhängande universum, och hennes kamp att bevara sin identitet och särart. Genom Derens nyskapande rörelsetekniker och sömlösa redigering konstruerar filmen en fängslande drömvärld som utmanar vår uppfattning av tid och rum.

Francis Picabia

1879–1953

Frankrike/France

***L'Acrobate*, ca 1925**

Akrobaten

The Acrobate

Collage

Inköp 1969

Francis Picabia var en av förgrundsgestalterna i dadarörelsen, som tydligt tog avstånd från alla klassicistiska tendenser som återvände i konsten efter första världskriget. Inom några år skulle den ombytliga konstnären dock komma att använda bilder lånade ur just den klassiska konsten – som han låter överlappa varandra i genomsiktliga lager. Dessa drömska ”transparanta målningar” som tycks befinna sig i flera dimensioner samtidigt gjorde intryck på surrealiströrelsen, som han anslöt sig till under en tid. Picabia hade experimenterat med dubbelexponeringar inom filmen några år tidigare men att överföra detta till måleriet var något nytt. *L'Acrobate* är ett av få verk där Picabia också experimenterat med att skapa transparens genom att måla på genomskinligt cellofan.

Francis Picabia

1879–1953

Frankrike/France

Le Vent (Dérison de la nature), 1949

Vinden (Naturens oförnuft)

The Wind (The Folly of Nature)

Olja på duk

Inköp 1986 med bidrag från Gerard Bonnier, Pontus Bonnier, AB Albert Bonniers Förlag, Fredrik Roos och

med medel från Gieseckes fond

Under sin livstid bytte Francis Picabia ständigt konstnärligt uttryck. Han skrev en gång att hjärnan borde vara som en spegel där vi kunde få syn på oss själva för ett ögonblick för att sedan kunna vända ryggen mot den två minuter senare. Under de sista åren av sitt liv återvände Picabia till abstraktionen. Hans sena prick-målningar bär ibland namn med referenser till filosofen Friedrich Nietzsche vars nihilism och tro på livets meningslöshet var att jämföras med Picabias. Verkets titel refererar till aforism 202 i Nietzsches mest personliga bok *Den glada vetenskapen*: ”En slösare. – Han har ännu inte fattigdomen hos den rike som redan en gång räknat igenom hela sin skatt – han förslösar sin ande med naturens slösaktiga oförnuft.”

Thale Vangen

f/b 1974

Norge/Norway

Rakaflöt, 2019

Fyra skulpturer; råhud, tagel, tråd, sand

Inköp 2021 (Svenska förvärv 2021)

Något vagt bekant vilar över de här verken. De påminner om något, och är ändå någonting annat. Inte puppor, frö kapslar eller stingrockor, men nästan. Thale Vangen arbetar intuitivt medan hon låter sina organiska abstraktioner eller livsformer växa fram. Själv beskriver Vangen att hon verkar som en evolutionär kraft som genererar en kedjereaktion av händelser i materialet. Processen speglar den spontana uppkomsten av liv i naturen, och slutligen hittar konstverken sin inre form. Råhudarna i dessa skulpturer var fyllda med sand till dess att de torkade och kunde fungera som sina egna exoskelett. Formerna låter sig inte definieras inom befintliga kategorier och verkets titel är ett påhittat ord: *Rakaflöt*. These works seem vaguely familiar.

Wolfgang Paalen

1905–1959

Österrike/Austria

Nuage articulé, 1938

Artikulerat moln

Articulated Cloud

Tvättsvamp

Inköp 1969

Paraplyet täckt av tvättsvampar presenterades på den första internationella surrealistutställningen i Paris 1938 där det blev mycket uppmärksammat. Mötet mellan det maskulina herrparaplyet och tvättsvampen, ett föremål framför allt associerat med att rengöra kvinnors nakna hud, bar vid tiden på tydligt sexuella undertoner. Paalen utförde först en bild av motivet efter en inbjudan av André Breton att bidra med en illustration till Greven av Lautréamonts samlade litterära verk. Där fanns i en dikt den för surrealisterna så tongivande textraden ”lika vackert som det slumpartade mötet mellan en symaskin och ett paraply på ett operationsbord”. Surrealisterna ställde gärna tankar och föremål mot varandra för att få oväntade sammanträffanden att uppstå, där förnuftet inte styrde.

Jan Håfström

f/b 1937

Sverige/Sweden

Skogen, 1967–1968

The Forest

Akryl på duk

Inköp 1968

Jan Håfström har en indirekt relation till surrealismen genom sitt intresse för det undermedvetna, minnen och symbolik. Han har växlat mellan figurativt och abstrakt måleri, och gjort både film och skulptur. Under 1960-talet började han sitt konstnärskap med att låna från serier och andra medier i popkonstens anda. Särskilt känd är Håfström för sina återkommande figurer, som Mr. Walker, en siluett som kan tolkas som en symbol för existentiell ensamhet och människans inre sökande. Här slingrar sig trädstammarna diagonalt genom ett tätt och djupgrönt lövverk, där en närmast besjälad närvaro anas. Genom att blanda det personliga och symboliska skapar han en bildvärld som påminner om surrealisternas.

Alexander Calder

1898–1976

USA

The Forest Is the Best Place, 1945

Skogen är det bästa stället

Målat järn

Donation 1958 från Moderna Museets Vänner

Amerikanen Alexander Calder kom till Europa i mitten av 1920-talet. I Paris, den moderna konstens mötesplats, lärde han känna det europeiska avantgardet. Marcel Duchamp gav namnet på och definierade konceptet för mobilen; Piet Mondrian introducerade Calder till den rena abstraktionen och genom Joan Miró och Jean Arp lärde han sig om organisk abstraktion och surrealismens centrala teser. I mobilen *Skogen är det bästa stället* ger de organiska formernas rörelser skulpturen ett konstant föränderligt utseende. Den uppför sig som växtligheten, snarare än avbildar den. Calder spelade en stor roll i surrealistiska manifestationer under rörelsens uppväxtår, och var bland annat med i den tongivande utställningen *L'Exposition surréaliste d'objets* 1936 i Paris.

Joan Miró

1893–1983

Spanien/Spain

La Figure rouge, 1927

Den röda figuren

The Red Creature

Olja på duk

Inköp 1967 (Önskemuseet)

Vid början av 1920-talet kom Joan Miró in i kretsen av de författare och konstnärer som skulle komma att förknippas med surrealiströrelsen. Han hade redan då börjat att arbeta med drömmar, det omedvetna och automatism. År 1925, året efter publiceringen av surrealismens första manifest, började André Breton, surrealisternas ledare, att köpa verk av Miró, vilket också ledde till hans officiella inträde i gruppen.

Målningen *Den röda figuren* tillhörde länge Breton.

Miró ställde också ut i den första surrealistiska utställningen på Galerie Pierre, tillsammans med Jean Arp, Max Ernst, Paul Klee, Man Ray och Picasso

1925. Miró fortsatte att arbeta med surrealisterna till 1929 då han ledsnade på Bretons alla restriktioner.

Han började då gradvis ta avstånd från gruppen.

Jean Arp

1887–1966

Frankrike/France

***L'oiseau*, ca 1922**

Fågeln

The bird

Målad relief

Donation 1976 från Moderna Museets Vänner

För Jean Arp symboliserade fågeln frihet och det ständigt föränderliga i tillvaron. Han började skapa träreliefer av målat och skiktat trä 1917 och arbetade då med en snickare för att skapa dessa hybrider mellan måleri och skulptur. Hans organiska abstraktioner fann sin inspiration i naturen. Detta var ett förhållningssätt till abstraktion som tilltalade surrealisterna. Jean Arp var aktiv i flera av 1900-talets avantgarderörelser. Det var mötet med Wassily Kandinsky som hade fört honom mot abstraktionen. I Zürich var han en av dadaismens grundare och på 1920-talet ställde han ut tillsammans med surrealisterna. Han behöll dock sin självständighet och konstnärliga frihet och var senare aktiv även i andra nonfigurativa rörelser.

Joan Miró

1893–1983

Spanien/Spain

Tête de paysan catalan, 1925

Huvud av katalansk bonde

Head of Catalan Peasant

Olja på duk

Donation 1989 enligt testamente från Gerard Bonnier

Huvud av katalansk bonde är ett centralt motiv hos Joan Miró som han återkommer till flera gånger. I centrum står bondens röda frygiska mössa. Mössan var en frihetssymbol och konstnären hade till och med en i sin ateljé. En koboltblå rymd dominerar bildytan, befolkad av en svart och en vit stjärna. Den mycket lilla, röda frygiska mössan, rivaliserar med ett rött streck i bildens överkant, som – eventuellt – kan vara glöden från bondens pipa i någon av de tidigare bilderna på samma tema. Miró arbetade mot allt större abstraktion i sina verk, detaljerna blev allt färre. Han kallade den blå nyansen i sina målningar för färgen på sina drömmar.

NÄTVERK I TID OCH RUM

Surrealismen är aldrig en konstnärlig stil avgränsad till en viss tid eller plats, utan snarare ett rörligt kulturellt nätverk där man delar radikala värderingar. Hållningen är redan från början uttalat antiauktoritär, antikolonial och antirasistisk. Krigets fasor och meningslöshet är givna ämnen för mellankrigstidens surrealisterna. Deras subversiva idéer kommer ur anarkismen och växer fram parallellt med en större vänsterorienterad rörelse i tiden.

Den nya antropologi och psykologi som intresserar surrealisterna har delvis sin grund i studiet av andra kulturer än den europeiska. De lyfter själva fram konst av urfolk från främst Oceanien och Nordamerika som mer genuin och präglad av andra värderingar. Många av Paris-surrealismens idéer flödar därmed åter till källan när de når de forna kolonierna. Impulserna kommer över tid att ta sig olika uttryck på alltmer tongivande kulturscener internationellt, som i Karibien, Latinamerika, Nordafrika, Östasien och USA. Personliga möten blir också avgörande för hur idéer korsas och får vidare spridning, som i utbytet mellan konstnärerna Frida Kahlo och Diego Rivera och den ryske revolutionären Lev Trotskij under hans exil i Mexiko.

Surrealisterna låter sig inte begränsas av språkliga, nationella eller ens tidsliga gränser. De utropar till sina föregångare tidigare generationers konstnärer som utforskat det fantastiska och groteska, som Giuseppe Arcimboldo eller Hieronymus Bosch. De gamla mästarna tycks dela samma burleska, karnevaliska hållning, där hierarkier ställs på ända och förnuftet sätts ur spel. Bland förebilderna finns också det sena 1800-talets symbolister, som Odilon Redon eller Edvard Munch, med sina skildringar av det översinnligt sköna, mörka och bisarra. Men där symbolisterna använder högstämnd mytologisk symbolik och vill skapa konst giltig för evigheten, vill surrealisterna tvärtom arbeta spontant och överrumpla den ogarderade betraktaren.

David Alfaro Siqueiros

1896–1974

Mexiko/Mexico

Guardián de la Paz (El nahual), 1940

Nahual, Fredens väktare

The Peace Guardian

Olja på masonit

Inköp 1967 (Önskemuseet)

I mesoamerikansk tro är en *nahual* en människa som har förmågan att ta sitt andliga skyddsdjurs skepnad. Dessa andedjur står för skydd och vägledning, och här ser vi en nahual som agerar som fredens väktare. David Alfaro Siqueiros var en mexikansk konstnär, känd för sina stora väggmålningar som ofta behandlade sociala och politiska teman, särskilt arbetarklassens kamp och revolution. Under 1930-talet ledde han omtalade workshops för politisk konst i USA och kom att ha ett avgörande inflytande på konstnärer som Jackson Pollock. Siqueiros använde ofta innovativa tekniker och material, vilket gjorde honom till en pionjär inom den moderna konsten. Även om han inte tillhörde surrealiströrelsen, finns kopplingar genom hans experimentella stil och ibland drömlika, expressiva bildspråk.

Giuseppe Arcimboldo

(hans art/in the manner of)

1527–1593

Italien/Italy

Den trojanska hästen, ca 1700

The Trojan Horse

Olja på duk

Nationalmuseum

Giuseppe Arcimboldo, en italiensk konstnär verksam under senrenässansen, hade ett betydande inflytande på den surrealistiska rörelsen. Arcimboldos teknik att sätta samman föremål och därigenom avslöja ett dolt motiv inspirerade surrealisterna, som strävade efter att utforska det undermedvetna och de dolda aspekterna av människans psyke. Mötet mellan det bekanta och det oväntade blev en central aspekt av surrealismen där konstnärer förvrängde verkligheten för att skapa drömlika eller överraskande bilder. Arcimboldos verk innehåller ofta symbolik relaterad till årstider, natur och elementens krafter, vilket talade till surrealismens fascination för symboler och metamorfos. Surrealisterna strävade efter att förstå och omvandla världen genom symboliska och ofta irrationella medel, något som Arcimboldo på sitt eget vis förebådade.

Dorothea Tanning

1910–2012

USA

Don Juan's Breakfast, 1972

Don Juans frukost

Sammet, ylleflanell, ylle, sågspån, metall och kartong

Donation 2006 från konstnären

(Det andra önskemuseet)

I *Don Juans frukost* antyder titeln morgonen efter älskarens natt. Frukosten är en ölsejdel av sensuella tyger. En sammetsklädd knapprad håller ihop den och i gliporna skymtar något som påminner om hud samtidigt som skummet stiger över alla bräddar. Från 1920-talets slut till början av 1940-talet ingick Dorothea Tanning i surrealistgruppen. Genom konsten undersökte hon det absurda i vardagen och konstverken har ofta en sexuell underton. Tanning ville inte kallas en kvinnlig surrealist. Hon uttryckte ofta att både de krafter som fick henne att börja arbeta som konstnär och de som fick henne att fortsätta, hade allt att göra med att vara människa, och ingenting med att vara kvinna.

Edvard Munch

1863–1944

Norge/Norway

***Vampyr*, 1895**

Vampire

Litografi och träsnitt på papper

Donation 1921 enligt testamente från Ester Lindahl

Edvard Munchs uttrycksfulla, emotionella målningar och grafik utforskade teman som ångest, död och existentiell ensamhet. Hans fokus på människans inre värld, tillsammans med ett drömligt och ofta symboliskt bildspråk, liksom hans subjektiva användning av färg och form påverkade surrealistiska konstnärer som Salvador Dalí och Max Ernst.

Motivet i *Vampyr*, som också kallats *Kärlek och smärta*, har sitt ursprung i en teckning från 1890 och återkommer i flera målningar, litografier och träsnitt. En kvinna omfamnar en man som vilar sitt huvud mot hennes kropp, och hennes röda hår faller runt dem medan hon böjer sig ner mot hans nacke. Munch ville gestalta den konfliktfyllda relationen mellan man och kvinna, och här finns också det inslag av gränsupplösning mellan sexualitet och våld som återkommer i flera surrealistiska konstnärskap.

Odilon Redon

1840–1916

Frankrike/France

L'Araignée souriante, 1881

Den leende spindeln

The Smiling Spider

Litografi

Nationalmuseum

Odilon Redon var en fransk symbolistisk konstnär som hade en stor inverkan på surrealisterna. Med inspiration som ofta hämtades i litteraturen och poesin skapade han bilder som var fyllda med gåtfulla och surrealistiska motiv långt innan den surrealistiska rörelsen hade grundats. Redons konst präglas av fantastik och en drömlig kvalitet där gränsen mellan verklighet och fantasi ofta suddas ut. Den återspeglar ett tidigt försök att visualisera känslor, drömmar och rädslor på ett icke-rationellt sätt, vilket inspirerade surrealisterna. Redon beskrev själv sitt arbete på följande sätt: ”Mina teckningar inspirerar och ska inte definieras. De placerar oss, liksom musiken, i det obestämdas tvetydiga rike.”

Arturo García Bustos

1926–2017

Mexiko/Mexico

David Alfaro Siqueiros in Prison, ca 1961

David Alfaro Siqueiros i fängelset

Fotografisk reproduktion

Metropolitan Museum of Art/ Art Resource/Scala,
Florence

Arturo García Bustos' litografi skildrar David Alfaro Siqueiros under hans vistelse i Lecumberrifängelset 1961, där han avtjänade ett straff efter att ha anklagats för bidra till "social splittring". Han uttryckte besvikelse över Mexikos politik och såg landet som den enda demokratin som aktivt motarbetade och förtryckte fackföreningar och arbetare. Denna kraftfulla bild speglar den ibland kontroversielle Siqueiros orubbliga engagemang för sina revolutionära ideal, och fångar spänningen mellan hans aktivism och regeringens försök att tysta honom.

José Clemente Orozco

1883–1949

Mexiko/Mexico

Retaguardia, 1929

Eftertruppen

The Rearguard

Fotografisk reproduktion efter litografi

Metropolitan Museum of Art/ Art Resource/Scala,
Florence

José Clemente Orozco skapade *Eftertruppen* 1929, ett centralt verk i hans scener från den mexikanska revolutionen som fångar den intensiva mänskliga kampen under denna turbulenta period. Orozcos litografi skildrar män, kvinnor och barn som insvepta i ponchos och sombreros marscherar framåt i allvarlig enighet, med sänkta huvuden som symbol för den kollektiva motståndskraften. Centrala i bilden är *adelitas* eller *soldaderas*, kvinnor som tog hand om och kämpade tillsammans med soldaterna, vilket betonar de civilas viktiga roll i kampen. Den monokroma paletten understryker den hårda tillvaron och fångar den revolutionära andan med en spöklik elegans.

EUROPA OCH DET ABSURDA

Franciszka och Stefan Themerson delar ett livslångt kreativt samarbete – hon som konstnär och scenograf, han som fotograf och poet. Paret arbetar under tidigt 1930-tal med nyskapande experimentfilm i Warszawa, däribland filmpoemet *Europa*, och söker sig snart till Paris konstscen. De anmäler sig som frivilliga i franska försvaret vid krigsutbrottet 1939 men tvingas fly undan nazistockupationen. Väl i London etablerar de Gabberbocchus, ett förlag och en salong för verksamma inom kultur och vetenskap. Vid sidan av egna projekt spelar de en avgörande roll i att sprida engelska översättningar av texter med anknytning till surrealism och avantgardistisk teater, ofta av centraleuropeiska och franska skribenter.

En av dadaismens och surrealismens viktigaste föregångare är den egensinnige franske författaren Alfred Jarry. Hans halsbrytande satir *Kung Ubu* från 1896 blir startskottet för en helt ny dramatik. Den fragmentariska handlingen beskriver en grotesk, debil och lynnig envöldshärskare som leder sina hunsade undersåtar i ett meningslöst uppror mot kungen av Polen. Redan pjäsens inledande replik – *Rövelen!* – får premiärpubliken att tappa besinningen. Skandalsuccén är ett faktum: föreställningen blir kaosartad men skriver ändå teaterhistoria.

Jarrys sätt att häckla pompös borgerlighet och samtidigt spegla en orolig politisk samtid gör djupt intryck på Themersons. Franciszka arbetar återkommande med pjäsen under decennier, däribland med svenska Marionetteaterns legendariska uppsättning 1963. Hennes okonventionella scenografi, enkla skärmar som bärs av skådespelarna, är trogen Jarrys idé om en avskalad scenbild helt utan illusion. Ett radikalt grepp som kom att förebåda efterkrigstidens experimentella och absurda teater.

Francizka Themerson;

Stefan Themerson

1907–1988; 1910–1988

Polen/Poland

Europa, 1932

16 mm film överförd till digital video

12:00 min

Inköp 2024

Den anti-fascistiska filmen *Europa* skapades 1931 i Polen och är en tolkning av Anatol Sterns futuristiska dikt från 1925 med samma titel. Verket beslagtogs av nazisterna under andra världskriget och ansågs vara förlorad – tills den återupptäcktes i Tysklands nationalarkiv 2019. Sterns tematiska kärna är bevarad, och filmen skildrar Europas nedgång i kaos och självdestruktion. Diktens budskap förmedlas med hjälp av innovativa tekniker och förstärks av slående bildmässiga kontraster och variationer i berättartempot. Genom att använda collage och fotogram fångade de epokens moraliska förfall, och skapade vad som nu betraktas som ett avantgardistiskt mästerverk.

Edvard Munch: *Peer Gynt* av Henrik Ibsen
Alfred Jarry: *Ubu Roi* av Alfred Jarry
Teaterprogram, Théâtre de l'Œuvre, faksimil,
1896

Théâtre de l'Œuvre var en legendarisk avantgardeteater i Paris. Främst spelades här de franska symbolisterna men även utländsk dramatik av Oscar Wilde, Henrik Ibsen och August Strindberg. Den unge Alfred Jarry arbetade för teatern både på och bakom scenen. I Edvard Munchs program för uppsättningen av Ibsens *Peer Gynt* framgår att den småväxte Jarry medverkar som troll. Nästa föreställning blir den tumultartade premiären av hans egen *Kung Ubu*, där han själv formgivit programmet med illustrationer inspirerade av medeltida träsnitt. Publiken reagerade på uppsättningen med lika delar förvirring som bestörtning på grund av dess absurditeter och obsceniteter. Alfred Jarry lanserade även den gåtfulla patafysiken – ”läran om undantagen och de inbillade lösningarna” – som inspirerat många surrealist.

DADA OCH STADEN SOM SCEN

Sekelskiftet 1900 är en tid av snabb utveckling i Europa. Trots kolonial kapprustning nationer emellan och alltmer uttalade spänningar mellan samhällsklasser, gör ihållande fred och stigande välstånd att många vågar drömma om en annorlunda, friare värld. Första världskrigets utbrott innebär därför ett tvärt skifte, som lämnar raserade förhoppningar och ofattbar förstörelse i spåren. Mänskligheten har nått en absolut nollpunkt och få tror längre på konsten som en positiv kraft i samhället – det är svårt att alls se en framtid.

När dada 1917 uppstår bland konstnärer och författare i Berlin, Zürich och Paris är det som antikont- och antikrigsrörelse. Man delar upplevelsen av tillvarons lönlöshet och absurditet. Allt behöver slås i spillror för att kunna skapa ny mening, också konsten och språket. Den svarta humorn blir en ventil, liksom distans och ironi. Dadarörelsens respektlöshet banar vägen för surrealismen, men med avgörande skillnader. Om dada stannar vid att spegla sin trasiga samtid kommer surrealismen snarare att insistera på möjligheten till människans befrielse och utveckling genom konsten. Paris ser under 1920-talet ett ekonomiskt uppsving och kommer att bli ett dynamiskt centrum för konst,

dans, film och litteratur. För såväl dadaister som surrealisterna är den moderna staden samtidigt scen och kuriosakabinett, en plats att upptäcka och förundras av. De ser butikernas varor och skyltdockor som konstföremål, *ready-mades*. Också i den triviala vardagen finns det häpnadsväckande och åtråvärda att finna – men det behöver fångas i ögonvrån, utan uppsåt. Den ideala förströelsen bland surrealisterna blir en *dérive*, att planlöst driva runt och låta sig uppgå i stunden. Strosande mellan stadens biografer har de sina viktigaste filmupplevelser: i en serie slumpmässiga glimtar, utan hänsyn till filmernas handling eller genre.

Luis Buñuel; Salvador Dalí

1900–1983; 1904–1989

Spanien/Spain

Un Chien Andalou, 1928–1929

Den andalusiska hunden

The Andalusian Dog

16 mm film överförd till digital video

15:45 min

Förvärv 1958

Det tog endast sex dagar för de två vännerna Luis Buñel och Salvador Dalí att skriva manus till det som skulle bli den första surrealistiska filmen, med utgångspunkt i sina egna drömmar. Den fick stor uppmärksamhet när den hade premiär 1929 på en legendarisk liten biograf i Paris, Studio des Ursulines, till tonerna av argentinsk tango strömmande ur en trattgrammofon. Surrealistgruppen tog genast filmen till sitt hjärta. Berättelsen är icke-linjär och drömliknande, där sexuellt begär och frustration är starkt bärande element. Filmen är känd för sina välgjorda visuella effekter, som i den chockerande inledande scen där vad som förefaller vara ett kvinnoöga snittas upp i närbild.

René Clair

1898–1981

Frankrike/France

***Entr'acte*, 1924**

Mellanakt

Intermission

16 mm film överförd till digital video

20:00 min

Entr'acte (mellanakt) visades i anslutning till Svenska Balettens häpnadsväckande dansföreställning *Relâche*. Filmen projicerades i föreställningens inledning på teaterns ridå, som sedan drogs undan och avslöjade dadaisten Picabias radikala sceneri. *Entr'acte* återkom sedan i pausen mellan balettens två akter. Picabia var också en av upphovsmännen bakom filmen, som regisserades av René Clair. *Entr'acte* innehåller många filmiska effekter: montage, dubbelexponeringar, slowmotion och uppdriven hastighet. Surrealistiska märkligheter utspelar sig, och vi följer bland annat ett säreget begravningsståg genom Paris. Musiken av Erik Satie utgjorde en oskiljaktig del av filmen och samspelar med dess visuella rytm. Utan början eller slut fogas korta ljudfragment samman.

Louis Feuillade

1873-1925

Frankrike/France

Fantômas, 1913-14

Les Vampires

Vampyrerna

35 mm film överförd till digital video (urdrag)

GP Archives

Louis Feuillade var en spelfilmsregissör, journalist och poet. Hans filmer var vid sidan av Charlie Chaplins några av de surrealistiska filmskaparnas viktigaste inspirationskällor; även Fritz Lang och Alfred Hitchcock tog intryck av hans arbete.

Feuillades populära stumfilmserier från perioden mellan 1913–1916, *Fantômas* och *Les Vampires*, var rappa, halsbrytande thrillers med inslag av slapstick. I båda fallen är hjältarna förbrytare – hämningslösa, överintelligenta sociopater som gång på gång undkommer rättvisan. Irma Vep, huvudkaraktären i *Les Vampires*, blev stilbildande som kvinnlig superskurk och återkommer i film än i dag.

Francis Picabia

1879–1953

Frankrike/France

Prenez garde à la peinture, ca 1919

Se upp för målningen

Watch out for the Painting

Olja, lack- och metallfärg på duk

Inköp 1964 (Önskemuseet)

Francis Picabia föddes i ett förmöget hem och levde ett utsvävande liv. Ett anseende gav honom frihet som konstnär. Under 1910-talet blev han en i kretsen av dadaister. De gjorde uppror mot förnuftet och mot konventioner och hävdade slumpen som konstens motor. Titeln *Se upp för målningen!* kan syfta på det faktum att objektet i centrum är en handgranat.

Picabia gjorde en rad ”mekanomorfa” eller ”maskinkroppsliga” målningar under perioden 1915 till 1920. Den nya tiden kallades ju gärna ”maskinålder”. Futuristerna var imponerade, men dadaister som Picabia var milt sagt skeptiska.

Målningen har alltså drag av parodi samtidigt som den tycks hylla en *Dieu brouillon*, en ”Gud bråkmakare”. Men tolkningar och återblickar låg inte för Picabia. Han levde alltid i nuet.

Svenska Baletten var en nyskapande balettensemble i Paris åren 1920 till 1925, under ledning av Rolf de Maré och Jean Börlin. De samarbetade med sin tids mest profilerade konstnärer. Deras avslutande, mest avantgardistiska uppsättning var Francis Picabias och kompositören Erik Saties häpnadsväckande dansföreställning *Relâche*. René Clairs absurda film *Entr'acte* projicerades på teaterns ridå, som sedan drogs undan och avslöjade dadaisten Picabias radikala sceneri, hundratals strålkastare riktade mot publiken. Även ensemblens nyårsrevy *Cinésketch* var ett samarbete med Picabia. Marcel Duchamp och Bronia Perlmutter utför en striptease i rollerna som Adam och Eva, endast iklädda en dyrbar klocka och ett pärlhalsband. Ett muntert slag i ansikten på borgerligheten och en given skandalsuccé.

BYRÅN FÖR SURREALISTISKA STUDIER

Surrealismen tar sin början som en litterär riktning redan 1920 med fokus på automatiskt skrivande, en teknik att frigöra sitt kreativa undermedvetna från moraliska och estetiska hämningar. Metoden kommer av en freudiansk behandlingsform för traumatiserade soldater som slår igenom under första världskriget.

På 15 rue de Grenelle i Paris finns 1924 till 1926 ett centrum för surrealistiska studier. Det bemannas av handläggare som nedtecknar allmänhetens observationer av märkvärdiga sammanträffanden, minnesvärda drömmar eller förbjudna begär. Syftet är att samla vittnesmål om ”sinnets omedvetna aktivitet”. Kontoret blir en plats att experimentera och diskutera sin konst, där surrealisterna tar dadaismens fixering vid tingen vidare också till måleriet, fotografiet och filmen. Gruppen marknadsför sig med slogans som: *Om ni älskar kärleken, kommer ni att älska surrealismen!* De tar byråns verksamhet på största allvar, men anser samtidigt att konsten aldrig kan tjäna ett praktiskt eller politiskt syfte. Den kortlivade forskningsbyrå blir aldrig välbesökt av allmänheten men är avgörande för rörelsens internationella genomslag.

Det surrealistiska nätverket får med tiden världsrykte – de publicerar flammande opinionsartiklar i aktuella

samhällsfrågor och arrangerar utställningar i Paris, London och New York. Det är en krets i ständig turbulens, där nya ansluter och andra lämnar. Det händer att medlemmar brytsk utesluts för brott mot surrealismens värderingar, såsom den egensinnige Salvador Dalí 1935. André Breton förblir rörelsens stabile men alltmer enväldige ledare. För surrealismens spridning till Sverige blir Paris-baserade konstnärer som Eric Grate och Greta Knutson-Tzara nyckelpersoner. Författare och poeter som Gunnar Ekelöf och Artur Lundkvist blir, vid sidan av konstnärerna i den viktiga Halmstadgruppen, tongivande inom svensk surrealism från 1930.

Constantin Brâncuși

1876–1957

Rumänien/Romania

Portrait de James Joyce, ca 1928

Porträtt av James Joyce

Portrait of James Joyce

Kartong och metall

Donation 2004 från Pontus Hultén

Constantin Brâncuși ville ta fram essensen, det innersta, i varje verk han arbetade med. År 1928 fick den rumänskfödde konstnären ett beställningsarbete att porträttera den irländske författaren och vännen James Joyce. Brâncuși valde att porträttera författarens intellekt snarare än hans utseende. Verket består av en metallspiral framför en cirkelformad pappskiva. Pappskivan kan symbolisera Joyces huvud, medan spiralen kan visa på hur författaren hela tiden tar sig djupare ner i människans medvetande. Verket består av olika material, där pappskivan ger ett mjukare intryck medan metallen uppfattas mer beständig. Som att det kroppsliga försvinner, men att tankarna – det essentiella – består.

Gösta Adrian-Nilsson

1884–1965

Sverige/Sweden

Kvinna vid spegel, 1927

Woman by Mirror

Olja på papp

Inköp 1931

Gösta Adrian-Nilsson (GAN) var en banbrytare som ständigt utforskade nya uttryck och inspirerades av kubism, expressionism och dadaism. Mellan 1920 och 1925 bodde han i Paris och påverkades av konstnärer som Fernand Léger. Under denna period fördjupade han sig i rent abstrakta geometriska former och skrev *Den gudomliga geometrin* (1922), där han förklarade sin konstnärliga filosofi. GAN:s alltmer icke-figurativa stil färgades under 1930-talet av hans närmande till surrealismen. *Kvinna vid spegel* reflekterar denna blandning av geometri, symbolism och abstraktion och fångar hans övergång från strukturerade former till expressiva, känslomässigt starka kompositioner. I Sverige skulle hans personliga kontakter med den surrealistiska gruppen och korta period inom surrealistiskt måleri få ett avgörande inflytande på Halmstadgruppen.

Pablo Picasso

1881–1973

Spanien/Spain

Le Peintre, 1930

Målaren

The Painter

Olja på pannå

Donation 1989 enligt testamente från Gerard Bonnier

I svart linjeteckning mot vit botten framträder här tre figurer i nära men kontaktlös relation. Motivet har tolkats som skildringen av ett personligt uppslitande triangeldrama. Två gestalter tumlar runt i symbios, fångna i känslomässig storm. En tredje betraktar dem utifrån, med ryggen mot oss och handen vilande i förgrunden. Picasso är vid tiden gift med den ryska ballerinan Olga Chochlova men har sedan 1927 ett parallellt förhållande med Marie-Thérèse Walter.

Konstnären och hans hustru beskrivs åren kring 1930 till 1932 som ett par på gränsen till sammanbrott, innestängda i en destruktiv relation. Under sent 1920-tal och 1930-tal utforskade Picassos verk alltmer de inre, irrationella krafterna i tillvaron och tar intryck av den surrealistiska rörelsen.

Kati Horna

1912–2000

Ungern/Hungary

Untitled (Remedios Varo wearing a mask by Leonora Carrington), 1962

Utan titel (Remedios Varo bär en mask av Leonora Carrington)

Bläckstråleutskrift

Museum of Modern Art, New York/ Scala, Florence
and Kati Horna Estate

År 1957 fångade den ungerska fotografen Kati Horna den spanska målaren Remedios Varo, iförd en huvudbonad skapad av den brittiska konstnären Leonora Carrington. Den märkliga kreationen får Varo att likna en av de drömlika varelserna i sina egna målningar. Denna bild framhäver den djupa vänskapen mellan dessa tre kvinnor som verkade i surrealismens anda och som fann tillflykt i Mexiko under 1940-talet. Carrington, Varo och Horna, som alla flydde från krigets härjningar i Europa, bildade en sammansvetsad konstnärsgemenskap i Mexico City. I fotografiet finns flera av de teman som återkommer i deras respektive konstnärskap representerade: intresset för drömmen, magi, humor och illusion, som också var kännetecknande för Mexikos konstnärliga klimat på 1950-talet.

André Breton; Valentine Hugo;

Tristan Tzara; Paul Eluard

1896–1966; 1887–1968; 1896–1963; 1895–1952

Frankrike/France; Frankrike/France;

Rumänien/Romania; Frankrike/France

***Cadavre exquis*, 1929**

Utsökt as

Exquisite Corpse

Pastell på papper

Donation 1975 från Moderna Museets Vänner

Genom spel och lekar försökte surrealisterna inordna slumpen i olika system för att på det sättet nå det undermedvetna. *Cadavre Exquis*, som betyder ”utsökt lik” eller ”utsökt kadaver”, är namnet på en sådan slumpbaserad lek i vilken var och en ritar en del av en bild utan att se vad de övriga gjort. År 1925 roade sig surrealistgruppens medlemmar med en ordlek där alla bidrog med ett ord av en för dem på förhand given ordklass. Orden bildade fantasifulla meningar och en av dessa löd: ”Det utsökta kadavret kommer att dricka det nya vinet.” Därifrån tog man sedan namnet till konstnärernas visuella lek och till verket *Cadavre Exquis*.

Eugène Atget

1857–1927

Frankrike/France

Solförmörkelse, Paris, ca 1910/ca 1965

Solar Eclipse, Paris

Gelatinsilverfotografi monterat på kartong

Inköp 1980

Den 17 april 1912 samlades en folkmassa på Place de la Bastille i Paris för att se en solförmörkelse. I stället för att fotografera själva förmörkelsen valde Eugène Atget att ta en bild av åskådarna. Metodiskt, under långa promenader, hade Atget 1899 börjat fotografera sig igenom Paris distrikt för distrikt. Det resulterade i 10 000-tals bilder, en ovärderlig dokumentation av arkitektur och gatuliv i ett Paris på väg att försvinna. År 1926 använde surrealistkonstnären Man Ray denna bild på omslaget till *La Révolution Surréaliste*, en subversiv tidskrift som utforskade existensens natur i ett pseudovetenskapligt format. Bildens mystik – människor som tittar på något osynligt – passade surrealisternas intresse för det irrationella. Atget upptäcktes inte förrän strax före sin död men har postumt kommit att betraktas som den moderna dokumentärfotografins pionjär.

Max Ernst

1891–1976

Tyskland/Germany

L'évadé, 1925

Rymlingen

The Escapee

Frottage, blyerts på papper monterad på tunn kartong
Inköp 1932

Max Ernst, som verkade som målare, skulptör och grafiker, blev inflytelserik både bland dadaister och surrealisterna. Han utvecklade bland annat frottage-tekniken – genom att gnugga med en penna eller krita över ett papper som lagts ovanpå strukturerade ytor som trä, textilier, blad och bark, skapade han slumpmässiga mönster som han senare omvandlade till fantasifulla djur och landskap. I *L'évadé*, en del av hans serie *Histoire Naturelle*, använder Ernst frottage för att skapa en varelse som blandar element från fisk och fågel, vilket ger verket en drömlig, surrealistisk kvalitet. Tekniken var ett sätt att utforska automatism, där konstnären låter förnuftet stå tillbaka för att låta det omedvetna styra den kreativa processen. Det har resulterat i bilder som är både bisarra och vackra, och som suddar ut gränserna mellan verklighet och fantasi.

Lee Miller

1907–1977

USA

Portrait of space, Al Bulwayeb, near Siwa, Egypt
1937, 1937/2024

Porträtt av rymden, Al Bulwayeb, nära Siwa, Egypten
1937

Bläckstråleutskrift

Courtesy of Lee Miller Archives

Lee Miller var en amerikansk fotograf som ägnade sig åt allt från modedefotografi till konstfoto och sedermera fotojournalistik, när hon som krigskorrespondent för tidningen *Vogue* dokumenterade andra världskriget och förintelsens grymheter. Hon flyttade till Paris 1929 och kom då att arbeta tätt samman med Man Ray, först som hans elev och snart också som hans musa och medskapare. De återupptäckte den fotografiska tekniken solarisation – av en olyckshändelse, enligt egen utsago – vilket passade väl med surrealisternas strävan att ge utrymme för det omedvetna och slumpmässiga. I *Portrait of Space*, fotat i Egypten 1937, kommer också ett surrealistiskt bildspråk till uttryck: i detta ökenlandskap, sedd genom en trasig tältduk, kontrasteras inre och yttre världar, som ett

eko av surrealisternas utforskande av medvetna och omedvetna riken.

Marcel Duchamp

1887–1968

Frankrike/France

***Objet Dard*, 1951**

Gadd-objekt

Dart Object

Brons

Inköp 1963 med bidrag från Carl-Bertel Nathhorst

På 1950-talet skapade Marcel Duchamp fyra småskaliga ”erotiska objekt”, som gjöts i brons från gipsformar. De visar olika fragment av den kvinnliga kroppen, i själva verket rester från arbetet med hans sista verk, *Étant donnés* (1946– 1966), där en naken kvinnokropp sammansatt av avgjutna delar är central i verket. *Objet Dard* skapades från en del av gjutformen som utgjorde kvinnans revben. Efter att Duchamp var färdig med formen bröt han den, och en av de trasiga bitarna gav honom idén att använda den som ett konstverk, i ett slags anspelning på ready-mades. Titeln leker på dadavis med orden *objet d’art* (konstföremål) och *dard* (pil), och spelar på falliska visuella och språkliga tvetydigheter.

Joseph Cornell

1903–1972

USA

Untitled (Compartmented Box), 1954–1956

Utan titel (låda med fack)

Trä, fotografi, träkulor, glas

Inköp 1980 med medel från Lovéns, Ettlers
och Personnes fonder samt med bidrag från
Gustaf Douglas

En låda med tjugofem små fack under en glasskiva:
en liten vitrin att hänga på väggen. I varje fack en
boll och ett dunkelt porträtt av en underskön
renässanssyngling. Lådan är hemligheten, en kapsel,
ett minne. En tradition som kan spåras från laterna
magica, smyckeskrin, miniatyrporträtt; från
panoptikon, tittskåp, dockteater och tidigt fotografi –
till biografen, reklamens ljuslådor och varför inte
teveapparater och datorer. Tekniken går ut på att
innesluta – och visa upp. Inuti boxen finns ett
universum i miniatyr. En förtrollad värld där Joseph
Cornells magi är vit. Cornell arbetade med
surrealistiskt inspirerade collage från tidigt 1930-tal,
men han saknade surrealisternas intresse för
psykologi och undertryckt sexualitet. Hans värld är
andlig – som en gudasaga.

Man Ray

1890–1976

USA

Indestructible Object, 1923/1965

Oförstörbart objekt

Svartlackerad metronom, fotografi

Inköp 1966

Man Ray skapade det här verket 1923, ett slags ready-made bestående av en metronom med ett fotografi av ett öga fäst vid pendeln. När fotografen Lee Miller som hade varit Man Rays assistent och partner lämnade honom 1932 och flyttade till New York, skapade han en ny version av verket där han ersatte det ursprungliga ögat med en bild av hennes öga. Verkets titel var i den första versionen *Object to Be Destroyed* och den nya fick titeln *Object of Destruction*. Vid en utställning 1957 tog en grupp protesterande intellektuella och nihilistiska studenter Man Ray på orden och förstörde verket. För försäkringspengarna skapade Man Ray en upplaga på ett hundra exemplar, vilket skulle göra det svårt för någon att förstöra alla igen, och verket fick titeln *Indestructible Object*. Flera av dem återfinns i dag på museer runt om i världen.

Tetsumi Kudo

1935–1990

Japan

Titel saknas, 1970

No title

Tryckt bok i grön bläck med urklippt sidorna
och skulptur i obestämt material

Donation 2005 från Pontus Hultén

Den japanska, avantgardistiska konstnären Tetsumi Kudo förknippas oftast med skulpturer och installationer som är laddade med politiska undertoner. Inte sällan rymmer de genitalier och stympade kroppsdelar, men denna titellösa konstnärsbok tycks avvika. Boken innehåller texter på japanska, franska och engelska och är utformad som en titthålsbok, med utskurna hål som sida för sida blir allt större. Ur hålen träder stegvis fram en näsa, två avklippta fingrar som håller i en brinnande cigarett och ännu ett finger. Boken påminner om Kudos serie *Portrait of the Artist in Crisis* (Porträtt av konstnären i kris), som innehöll mansansikten gjutna i plast, ofta rökande och fångade i meningslösa, andefattiga sysselsättningar.

Yolande Fièvre

1907–1983

Frankrike/France

No title, 1965

Titel saknas

Bemålat lera, bemålat trä och glas

Donation 2005 från Pontus Hultén

Yolanda Fièvre, känd för att trotsa konstnärliga kategoriseringar och ideologier, betonade spontanitet framför strikta akademiska tillvägagångssätt. Hennes konstnärskap, som sträcker sig över mer än sextio år, inkluderar bland annat ett slags reliefer som tillkom under 1950- och 1960-talen. De konstruerades av noggrant arrangerade naturliga objekt som drivved, stenar, snäckor och lera – ofta inneslutna i små, intrikata lådor. Ibland befolkades de av små figurer och gav då intrycket av att återge obskyra miniatyrstäder. Med rötter i både dadaistiska och surrealistiska praktiker, sökte hon utforska det mystiska och esoteriska genom att konstruera dessa intima, slutna utrymmen som både framkallar det fantastiska och det andliga.

Pablo Picasso

1881-1973

Spanien/Spain

Desire Caught by the Tail, 1941/1948

Åtrån fångad i svansen

Vintern 1941, i ett Paris ockuperat av tyskarna, skriver Picasso sin enda pjäs på franska, *Le Désir attrapé par la queue*, under tre dagars utegångsförbud. En absurdistisk bagatell, som har sin premiär 1944 i en läsning av bland andra författarna Simone de Beauvoir och Jean-Paul Sartre. Texten kommer att omarbetas för scenen av Albert Camus. I förordet till den amerikanska utgåvan *Desire Caught by the Tail* 1948 skriver den legendariske översättaren av fransk surrealism och existentialism, Bernard Frechtman, lakoniskt: ”I en tid som har upptäckt människan med stort M är det glädjande att meddela läsaren att Picasso inte har något att säga om människan eller om universum. Detta i sig är en betydande prestation.”

Joseph Cornell

1903–1972

USA

Rose Hobart, 1936

16 mm film överförd till digital video

19:00 min

Inköp 1980

Joseph Cornell är känd främst för sina collage av upphittade föremål. Här är det fragment av äventyrsfilmen *Flykten från Borneo* (Escape from Borneo, 1931) som han sätter samman till ett nytt självständigt verk – en avantgardistisk konstfilm. Påverkad av surrealismens idéer lade han på ny musik och projicerade filmen med lägre tempo genom blått glas, och skapade därmed en drömsk stämning. Cornell fascinerades av de exotiska Borneomiljöerna och kanske framför allt av huvudrollsinnehavaren Rose Hobart – hans kompilationsfilm är i praktiken en hyllning till och ett porträtt av henne. Vid filmens premiär ska Salvador Dalí ha blivit rasande över att Cornell föregripit idéer om filmcollaget, idéer som han själv hade velat vara först med att förverkliga.

Hieronymus Bosch

(inventor)

ca 1450–1516

Nederländerna/The Netherlands

Den stora fisken äter de små, 1557

Big Fish Eats the Small Fish

Kopparstick av Pieter van der Heyden (ca 1530–1572) efter teckning av Pieter Bruegel d. ä. (ca 1525–1569)

Nationalmuseum

Hieronymus Bosch utövade ett stort inflytande på surrealisterna med sina drömlika, bisarra och ofta moraliskt laddade bildvärldar. Bosch var en nederländsk renässansmålare som är mest känd för sina komplexa och fantasifulla scener som skildrar allt från paradisiska landskap till kaotiska och groteska helvetesskildringar. Surrealistiska konstnärer som Salvador Dalí och René Magritte tog starkt intryck av hans mångbottnade, symboliska och gåtfulla verk. Max Ernst inspirerades starkt av Bosch när han skapade sina egna mystiska landskap och hybrida varelser. Boschs visionära världar blev inte minst en viktig källa till inspiration när surrealismen sökte nya sätt att utforska det undermedvetna och det irrationella.

Marcel Duchamp

1887–1968

Frankrike/France

Anémic Cinéma, 1926

Anemisk film

Anemic Cinema

35 mm film överförd till digital video

8:25 min

Inköp 2012

Marcel Duchamps enda filmverk räknas som en klassiker inom både dadaismen och surrealismen. Filmen visar en av konstnärens ”roto reliefer” snurrande på en skivspelare – cirkelformade skivor med hypnotiska grafiska spiralmönster. De alterneras med roterande texter där en serie gåtfulla, delvis ekvoka ordlekar på franska kan läsas. Duchamp experimenterade tidigt med optiska fenomen, som hur negativ och positiv form påverkar seendet. Här reduceras stumfilmens beståndsdelar – bild och text – till ett minimum, vilket antyds i titeln. Duchamp söker i verket en upplösning av det rationella, såväl visuellt som språkligt. Filmen är producerad i samarbete med fotografen Man Ray och regissören Marc Allégret, signerad i slutvinjetten av Duchamps kvinnliga alter ego Rose Sélavy.

Osamu Shiihara

1905–1974

Japan

Titel saknas, ca 1940

No title

Gelatinsilverfotografi

Inköp 1988 med medel från Gerard Bonniers stiftelse

I 1930-talets Japan fick surrealism beteckningen ”ultrarealism” (*cho-genjitsu shugi*). Fokus skiftade från utforskandet av det undermedvetna till att mer handla om skapandet av fantasivärldar, *shuru*, vilket betyder något som är åtskilt från verkligheten och omöjligt att fullt förstå. I denna kontext blev Osamu Shiihara en nyckelfigur genom sitt utforskande av surrealistiska teman i avantgardistiskt fotografi. Han hade studerat västerländskt måleri på konsthögskolan i Tokyo och utvecklade sedermera vad han kallade *photo peinture*, där han målade på glasplåtsnegativ som sedan överfördes på fotopapper. Tekniker som solarisation, dubbel exponering och fotogram blev en del av Shiiharas uttryck, liksom även hans val av fotopapper som förstärker de djupa skuggorna och den reflekterande glansen. Det gör att ljuset framhävs som ett centralt element.

Louise Bourgeois

1911–2010

USA

Quilting, 1999

Vaddstickning

Rosa tyg i trä- och glasvitrin

Donation 2015 från Pontus Bonnier

Louise Bourgeois föddes i Frankrike 1911 och dog i USA 2010. Hon växte upp i en familj som arbetade med att reparera gamla handvävda tapeter. I *Quilting* har hon använt sina avlagda kläder. På så sätt bevarade hon dem för framtiden. Vi ser en stympad kropp, en kvinnokropp utan armar och ben. Tyget som Louise Bourgeois har använt har en färgton som rosa hud. Stygnen är synliga och en viktig del av konstverket. Hon var nästan nittio år när hon gjorde den här skulpturen. Det finns något sårbart och mänskligt i den. Bourgeois arbetade intensivt de sista trettio åren av sitt liv och med många olika material som tyg, marmor, trä och brons.

ATT SÖKA DET OSYNLIGA

Mellankrigstidens konstnärer ser i surrealismen en upptäckt lika avgörande som elektricitet eller magnetism, snarare än en konstnärlig inriktning. Målet är att aktivera dess förlösande kraft i gränslandet mellan konstnärlig avsikt och omedveten impuls. De intresserar sig för barns och psykiskt sjukas bilder. Liksom inom skrivandet arbetar surrealistiska bildkonstnärer med automatik, i tekniker som fri teckning, collage och frottage. Att överlåta konstnärliga val till slump eller strikta regler blir ett sätt att släppa kontrollen och bli kvitt sitt överjag. Andra experimenterar under inflytande av droger, transtillstånd eller hypnos. Likheter finns med spirituella och ockulta traditioner i sökandet efter en osynlig inre värld. Vissa har i surrealismen sett ett slags ickereligiös form av sufism, en riktning inom islamisk mystik vars yttersta mål är att gå upp i det absoluta.

Under andra världskriget kommer många europeiska konstnärer att leva i exil, bland dem Leonora Carrington och Kati Horna som emigrerar till Mexiko. André Breton, Louise Bourgeois och Salvador Dalí verkar i New York under 1940-talet. Här får deras idéer spridning till en ny generation konstnärer som söker ämnen och uttryck som inte är

belastade av västerländsk tradition. Från att i USA ha betraktats som en dekadent europeisk rörelse i marginalen ligger surrealismens fokus på människan och det irrationella nu helt rätt i tiden, i skuggan av kriget. Framväxande amerikanska konstströmningar som abstrakt expressionism och neodada tar intryck av rörelsens idéer. Även 1960- och 1970-talskonstens happenings och antiauktoritära, sociala engagemang har rötter i surrealisternas vision, med influenser från österländsk mystik. I den andan arbetar den internationella fluxusrörelsen med uttryck som är idéburna, tidsbaserade och bortomspråkliga.

Tarik Kiswanson

f/b 1986

Sverige/Sweden

***Vestibules*, 2016**

Tre spegelverk av högpolerat stål

Inköp 2021 (Svenska förvärv 2021)

I mötet med serien *Vestibules*, som utgörs av kupolformade konstruktioner av blankpolerat stål och mässing, kan en känsla av desorientering och intensiv självreflektion infinna sig. En vestibul är ett slags mellanrum som leder till andra rum och verkets titel kan anspela både på dess användning inom arkitekturen och inom anatomin: i innerörat finns organet vestibulum som styr balanssinnet. Genom att hämta inspiration från sufiska metoder för aktiv meditation, vibrerar dessa upphängda verk och blir som portaler till transliknande upplevelser, som mångfaldigar och fragmenterar rummet och betraktaren genom speglingar. Här finns en parallell mellan surrealismens och sufismens omfamnande av automatism, det esoteriska och förändrade tillstånd.

Henri Michaux

1899–1984

Belgien/Belgium

Dessin mescalinen, 1958

Meskalinteckning

Mescaline Drawing

Tusch på papper

Donation 1975 från Gerard Bonnier

Henri Michauxs egensinniga praktik spände över skrivande, måleri och teckning. Beröringspunkterna med surrealismen är många – han experimenterade med både språk och visuella uttryck för att undersöka inre tillstånd – men formellt räknas han inte till rörelsen. År 1922 inspirerade läsningen av Lautréamonts *Maldorors sånger* hans första text, *Cas de folie circulaire* (Fall av cirkulär galenskap), och det var upptäckten av Paul Klees verk som 1925 ledde honom till teckning, grafik och måleri. Från 1955 till 1961 experimenterade Michaux med hallucinogener, särskilt meskalin, för att undersöka utforskade medvetandetillstånd. Hans *Meskalinteckningar* fångar detta, och översätter ett drogpåverkat sinne till labyrintiska, oscillerande former.

William Anastasi

1933–2023

USA

12.6.91 2:30 PM; Jan 2 1991 5:20 PM, 1991

910612, 14:30; 2 jan 1991 17.20

Blyerts på papper

Inköp 1994

I början av 1970-talet inledde den amerikanske konceptkonstnären William Anastasi arbetet med en serie blindteckningar på tunnelbanan i New York. Då var han ofta på väg till vännen och kompositören John Cage för ett parti schack. I knäet hade han ett skissblock och i varje hand höll han en penna. Han satte på sig stora hörlurar och slöt ögonen för att öka koncentrationen och nå ett meditativt tillstånd.

Kroppen följde tågets krängningar, inbromsningar och accelerationer. Likt en seismograf överförde Anastasi förändringarna i sin omgivning till papperet. Genom att låta sig bli ett instrument för tågets rörelser avsåg han sig upphovsmannaskapet till sina teckningar och anslöt därmed till surrealisternas utforskande av det omedvetna. Verkets titel anger tidpunkten för dess tillblivelse.

Akbar Padamsee

1928–2020

Indien/India

***Syzygy*, 1970**

35 mm film överförd till digital video

16:34 min

Inköp 2021

Syzygie är ett begrepp inom bland annat astronomin, som handlar om himlakroppars positioner i relation till varandra. Här har termen gett namn till en abstrakt linjeanimation – ett samarbete mellan Akbar Padamsee och animatören Ram Mohan. Padamsees expressiva måleri, grafik, fotografi, skulptur och film hade en avgörande betydelse för modernismens utveckling i det postkoloniala Indien. Filmen är inspirerad av Paul Klees pedagogiska diagram och innehåller matematiska mönster som handritats på närmare ett tusen genomskinliga plastark. Den utforskar abstrakta former genom linjer, prickar, bokstäver och siffror, och skapar dynamiska visuella mönster. Filmen börjar med grundläggande geometriska figurer som gradvis blir till komplexa labrynter och nätverk, ett slags föregångare till generativ digital konst.

Fatima Moallim

f/b 1992

Ryssland/Russia

Familjealbum, 2021

Family Album

Bläck på linoleum

Inköp 2021 (Svenska förvärv 2021)

”En abstraktion av min familjesituation.” Så beskriver Fatima Moallim den känsliga teckning som broderar ut sina kopplingar och nervtrådar över en gråsprängd linoleummatta. Verket kan även betraktas som ett alternativ till det familjealbum som aldrig blev. Den svarta figuren i bildens mitt är Moallim själv som barn, samtidigt kan verket även handla om någon helt annan. Barnet är fångat bland linjer och kroppar som drar åt olika håll – i en väv av relationer, känslor och trassligheter. För Fatima Moallim blev tecknandet ett sätt att bearbeta en uppväxt utan något självklart sammanhang. Linoleummattan för tanken till allmännyttans hyresrätter. Mot dess slitstarka stenimitation framträder de spröda linjerna likt hållristningar och hieroglyfer.

Wassily Kandinsky

1866–1944

Ryssland

Groupement, 1937

Gruppering

Grouping

Olja på duk

Inköp 1967 (Önskemuseet)

Groupement (Gruppering) är ett banbrytande verk i Wassily Kandinskys oeuvre som belyser hans avgörande roll i utvecklingen av abstrakt konst. Mörkblå, taggiga former dominerar, men här finns också vibrerande röda och orange nyanser och mer rundade, organiska former. Kompositionen framkallar en känsla av rörelse och energi, vilket återspeglar Kandinskys tro på att färg och form kunde förmedla känslor och idéer oberoende av igenkännbara objekt. Att måla var djupt förknippat med det andliga, menade han. Liksom att konsten måste höja sig över strävan att endast vara representativ för att i stället tala till människans själ, på samma sätt som musiken gör. Målet var att genom sin innovativa användning av djarva penseldrag, geometriska former och livfulla färger framkalla rena, oförfalskade känslor.

BEGÄR OCH IDENTITET

Att leva lika öppet och gränsöverskridande som de skapar, skattas högt av surrealisterna, som ett verk i sig. Idealet är att stå fri från moraliska hänsyn och i stället odla sina egenheter. Sexualitet och identitet, objekt och subjekt är återkommande teman.

Konstnärerna skapar gåtfulla objekt med särskild laddning, ofta erotiskt suggestiva: fetischer tänkta som nycklar till det bortträngda minnets slutna rum. Många surrealisterna ser begäret som människans och konstens viktigaste drivkraft. Att skildra det mest förbjudna ses som en motståndshandling mot kvävande borgerliga konventioner. Flera utforskar driftens mörka sidor, det våldsamma och sadistiska, i verk där kvinnan ibland reduceras till ansiktslöst objekt.

Som ingen tidigare konstriktning i Västeuropa präglas den surrealistiska rörelsen av medverkande kvinnliga och queera konstnärer – många i kretsen tar uttalat ställning för jämställdhet och allasrätt till sin identitet och läggning. Ändå får de inte samma erkännande eller synlighet. Tongivande surrealisters föreställning om den ”irrationella kvinnan” som musa och katalysator för manlig kreativitet rimmar illa med erkännandet av kvinnor som individer och konstnärer i egen rätt.

Samtidigt hyllas konstnärer som Toyen eller Claude Cahun som förebilder av surrealisterna för deras uttryck av queer identitet i livet såväl som konsten, i en tid när det är extremt riskfyllt. ”Under denna mask, en annan mask”, skriver Cahun. ”Jag kommer aldrig bli färdig med att lyfta av alla dessa ansikten.” Deras sätt att utforska självbild och genus som kulturell och social konstruktion kommer att bli viktiga för kommande generationer konstnärer, inte minst 1980-talets postmodernister. Trots inneboende konflikter kommer surrealismen att bidra till att kasta om spelplanen för vilka ämnen som kan lyftas i konsten, hur och av vem.

Lotta Antonsson

f/b 1963

Sverige/Sweden

Seashell Girl No. 21 (clam).

Ur serien *Seashell Girl*, 2016

Collage från tidskriften

Das Magazin 1968–1978 med snäcka

Donation 2021 från konstnären

Under tre decennier har Lotta Antonsson varit aktuell med verk som tänjer på uppfattningen om vad ett fotografi är och kan vara. Tidigt, och i postmodern anda, bearbetade hon bilder av kvinnor till verk som snarast visade en *kliché* av en kvinna, en kvinna framdrömd i en manlig kontrollerande blick – för att rikta fokus mot vems blick kameralinsen reproducerar. I senare verk har Antonsson arbetat med collage, en konstnärlig metod som långt tidigare omhulldes av surrealisterna. Hon använder ofta bilder ur tidskrifter från 1960- och 1970-talet, en tid som präglades av sexuell revolution och framtidstro. Genom att lägga till stenar, fossiler eller snäckor på bildens yta uppstår en alldeles ny betydelse. Ibland fotograferar hon också av collageet varpå en tvådimensionell bild uppstår.

Toyen

1902–1980

Tjeckien/Czech Republic

Débris de Rêve, 1967

Drömmens kvarlevor

Debris of Dreams

Tornålsgravyr

Inköp 1982

Toyen föddes i Prag som Marie Čermínová men antog under 1920-talet det könsneutrala namnet Toyen, en förkortning av franskans *citoyen*, ”medborgare”. Under 1930-talet lärde konstnären känna surrealistledaren André Breton och deltog under mellankrigstiden i aktiviteter och utställningar i såväl Prag som Paris. Toyen var också en av grundarna till en radikal surrealistgrupp i Tjeckoslovakien. *Drömmens kvarlevor* är en artist book med texter av poeten och dramatikern Radovan Ivšić (1921–2009) och bilder av Toyen. Liksom i många andra surrealistiska verk är motiven sprungna ur drömmen och det undermedvetna. Ett blommigt bröst, fingrar sensuellt dragna genom håret, en fantasiblomma som liknar ett kvinnokön; bilderna är djupt erotiska, men följer inte självklart normen med en manlig blick som begär en kvinnlig kropp.

Meret Oppenheim

1913–1985

Schweiz/Switzerland

***Ma gouvernante – My Nurse –
Mein Kindermädchen, 1936/1967***

Min guvernant

Metallfat, skor, snöre, papper

Inköp 1967 med bidrag från Moderna Museets
Vänner

Ett par hopsnörda vita pumps serveras här på ett silverfat. Runt klackarna sitter pappersdekorationer, sådana som förr prydde kycklingar eller lammkotletter vid finare middagar. I surrealistiska verk placeras ofta saker tillsammans som inte ”hör ihop”, precis som i drömmen. Surrealisterna intresserade sig för drömmar och människans sexualitet och drifter, influerade av Freud och psykoanalysen. Skon kan också ses som en fetisch, ett vardagligt objekt som får sexuell laddning. Flera av Meret Oppenheims verk kretsar kring hur ”kvinnlighet” konstrueras. Snöret runt skorna kan ur det perspektivet ses som en bild för hur en kvinna tvingas in i en roll. *Ma gouvernante – My Nurse – Mein Kindermädchen* är konstnärens egen titel. Oppenheim har berättat att de vita skorna väckte minnen av en barnflicka från uppväxten.

Alberto Giacometti

1901–1966

Schweiz/Switzerland

Cage, 1930–1931

Bur

Trä

Inköp 1964 (Önskemuseet)

Skulpturen består av en bur, en träkonstruktion som anger gränsen för en inre rymd där ett antal former samspekar. De är abstrakta men kan tyckas likna blad eller insekter. De två kloten kan med lite fantasi associeras med ett par bröst eller ögonglober.

Giacomettis intresse för icke-västerländska kulturer syns i formspråket. Men främst har *Bur* tolkats som ett uttryck för konstnärens utforskande av relationen mellan man och kvinna, konstnär och modell. En kamp av något slag tycks utspela sig; de instängda formerna är inbegripna i en parningsakt av våldsam karaktär. Flera surrealisterna utforskade sexualitetens mörkare sidor som ett sätt att komma i kontakt med undertryckta drifter och för Giacometti kulminerade intresset i en störande våldtäkts- och mordfantasi publicerad i *Le Surréalisme au service de la révolution* 1933.

Salvador Dalí

1904–1989

Spanien/Spain

The Grasshopper Child, 1933

Gräshoppsbarnet

Etsning

Inköp 1938

Salvador Dalí strävade efter att gestalta det som annars mest visar sig i drömmen eller utspelar sig i vårt undermedvetna; det som vårt rationella förnuft tenderar att censurera och sålla bort. Dalís drömbilder speglar ofta barndomens skräck inför olika företeelser. Myror och andra insekter fyllde honom med obehag. I en essä har Dalí beskrivit sin fobiska relation till de gräshoppor som ofta dyker upp i hans konst. I etsningen ser vi två gestalter som närmast verkar vara i en sorts pågående metamorfos mellan människa och insekt. De sammansmälter med bordets rörelse uppåt, ut mot horisonten. Den nakna mannen verkar forma, eller rikta bordets rörelse med sina händer. Liknande motiv hos Dalí har tolkats i ljuset av Sigmund Freuds teorier om kastration och fetischism – om det lilla barnets fasa över att modern saknar en fallos.

Hans Bellmer

1902–1975

Tyskland/Germany

Les Jeux de la Poupée, 1938–1949

Dockans lekar

The Games of the Doll

Gelatinsilverfotografi, handkolorerat,
monterat på kartong

Donation 2005 från Pontus Hultén

Hans Bellmer skapade sin första ledade docka i
Berlin 1933 när Hitler hade tagit makten.

Dockverken har tolkats som en protest mot
nazismens normer och ideal. Bellmer fotograferade
dockorna i olika bisarra ställningar och skickade
bilderna till André Breton, som publicerade dem i
tidskriften *Minotaure* året därpå. Den tyska regimen
förklarade Bellmers verk vara *entartete*, ”urartade”,
och 1938 tvingades han fly till Paris. Där upptogs han
i surrealistkretsen och arbetade för den franska
motståndsrörelsen. Fascinationen för det groteska och
det våldsamma delade han med den franske
författaren och filosofen Georges Bataille. Ägg,
ögon, testiklar och bröst är återkommande motiv i
Batailles pornografiska roman *Ögats historia* (1928),
som illustrerades av Bellmer 1944.

Claude Cahun

1894–1954

Frankrike/France

***Aveux non Avenus*, 1930**

Avvisningar eller inställda bekännelser

Disavowals or Cancelled Confessions

Editions du Carrefour

Claude Cahun använde framför allt fotografi som medium för att i surrealismens anda utforska och ifrågasätta könsroller i suggestiva självporträtt. Hon var också verksam som bildkonstnär och författare och i *Aveux non Avenus*, har hon sammanfört nedtecknade drömmar och essäer med fotomontage. Boken var tänkt som ett slags självbiografi som genom att tänja på genrens gränser ifrågasatte tidens konservatism både avseende konst och kön. Hon argumenterar för att könet berodde på sammanhang och omfamnade ett neutralt, eller ett tredje kön. Cahun var politiskt aktivistisk och under andra världskriget bedrev hon och hennes partner Marcel Moore hemlig motståndsverksamhet på Jersey, där de levde i exil. De avslöjades och dömdes till döden av tyskarna men undkom straffet i och med krigsslutet.

DRÖMMEN SOM MOTSTÅND

Drömmen har en särställning inom surrealismen, som kanal till det omedvetna och en förutsättning för byggandet av alternativa världar och framtider. Utan att först föreställa sig det till synes omöjliga, utopiska, kan man aldrig verka för att uppnå det. Rörelsen utser tidigt miserabilismen till sin motpol och fiende – inställningen att orättvisor och exploatering är orubbliga delar av tillvaron. Uppmaningen att våga drömma för att forma en egen framtid gör surrealismen särskilt relevant inom grupper som kämpar för sin självständighet. Från Latinamerika och Östeuropa sprider sig den magiska realismen internationellt och osäkrar föreställningen om en allenarådande verklighet.

”Var i ständig beredskap för det mirakulösa”, uppmanar poeten och aktivisten Suzanne Césaire.

”Surrealismen är vårt hoppas spända lina.” Césaires krets på Martinique i Västindien var del av den internationella négrituderörelsen. De verkade från 1930-talet och framåt för en konst som utmanade den koloniala ordningen och omfamnade afrikansk spiritualism. Djungelns tropiska blommor och omslutande växtlighet får en särskild laddning i den karibiska konsten, i animistiska landskap mellan liv och dröm – levande platser att hämta energi ur.

Surrealismens radikala idéer om en genomgripande revolution som tar sin början inom var och en av oss lever vidare in i samtiden. Metamorfos och förvandling är fortsatt ledord och flera prövar shamanism och magi som verktyg. Andra utforskar spekulativ teknik, som cybernetik eller artificiell intelligens, i gestaltandet av alternativa verkligheter. Att öppna upp nya världar och skifta sin givna skepnad – från människa till djur, maskin till varelse, maktlös till suverän – ligger helt i linje med föreställningen om en pågående surrealistisk evolution.

Anna Halprin

1920-2021

USA

Visions, 1960

Visioner

Koreografen Anna Halprin såg konsten som en helhetsupplevelse som skulle engagera alla sinnen, och samtidigt ge intellektuell och känslomässig stimulans. Rekvisita, musik, ljus och kostym var viktiga på samma sätt som det fysiska framträdandet, dansen på scen. Hon arbetade nära stilbildande experimentella musiker som John Cage och La Monte Young. I föreställningen *Visions* är de organiskt inspirerade dräkterna delvis stoppade, för att skulptera och förvandla dansarnas kroppar. Samma år höll Halprin sin första experimentella workshop utanför San Francisco, som skulle komma att engagera koreografer och konstnärer som Simone Forti, Janine Antoni och Yvonne Rainer.

Leonora Carrington

1917-2011 England

The Hearing Trumpet, 1974

Hörluren

Flammarion, Paris

Konstbiblioteket, Moderna Museet/Nationalmuseum

I den brittisk-mexikanska konstnären och författaren Leonora Carringtons debutroman *Hörluren* får vi följa Marian Leatherbys surrealistiska upplevelser. Marian är en livlig äldre dam som utmanar samhällets normer, och som när hon får en hörtratt i gåva av en vän avslöjar sin familjs planer att lämna henne till ett ålderdomshem. Väl inspärrad på hemmet dras Marian in i surrealistiska och ockulta intriger, konspirationer och äventyr. Genom Marians underfundiga och milda humor utforskar romanen tidlösa teman som ålder, tro och självständighet. Carrington väver in en feministisk medvetenhet i berättelsen, särskilt tydlig i Marians solidaritet med sina medsysstrar på ålderdomshemmet. *Hörluren* skrevs på 1960-talet men gavs ut först 1974, och betraktas fortfarande som en av surrealismens mest originella, lekfulla och visionära romaner.

Waldemar Lorentzon

1899–1984

Sverige/Sweden

Kosmisk moder, 1935

Cosmic Mother

Blyerts på papper

Donation 1956 från donator som önskar vara anonym genom Bo Wennberg

Waldemar Lorentzon, född i Halmstad, reste 1924 till Paris tillsammans med sin kusin, konstnären Erik Olson. Likt många andra nordbor studerade han vid Fernand Légers målarskola Académie Moderne där kubismen stod i centrum. Men Lorentzon mötte också konst av Marc Chagall och surrealisternas föregångare Giorgio de Chirico vilkas bilder fick stor betydelse för honom. Åter i Sverige blev han en av de konstnärer som 1929 bildade Halmstadgruppen.

Lorentzons kanske mest kända målning är *Kosmisk moder* från 1935. Här visas en teckning med samma titel och motiv. En naken gestalt vilar tryggt i armarna på en allomfattande moder. Här finns spår av kubism men framför allt återspeglas konstnärens djupa intresse för det metafysiska och de kosmiska krafterna.

Susanna Marcus Jablonski

f/b 1985

Sverige/Sweden

***Dov*, 2020**

Deep

Ankfyädrar, pil, nylon

Inköp 2021 (Svenska förvärv 2021)

Susanna Jablonskis skulpturer påminner ibland om tingen som finns i vardagslivet, andra gånger rör det sig om ömtåliga material formade till abstrakta föremål. De fysiska konstruktionerna befinner sig ofta på gränsen till vad som går att upprätthålla. Verket *Dov* kan upplevas som verkligt och främmande på en och samma gång. Skulpturen tar plats som något framfantiserat snarare än avbildat ur verkligheten. *Dov* består av en korgflätad välvd form, skrudad i en blåskimrande fjäderdräkt. *Dov* var det hebreiska namn som Jablonskis farfar övergav när han som förintelseöverlevare kom till Sverige efter kriget. På svenska betyder ordet *dov* lågmäld stämning eller dämpad klang, något som får ligga som en underton i verket.

Constantin Brâncuși

1876–1957

Rumänien/Romania

Le Nouveau-Né II, 1919-1921

Den nyfödde II

The Newborn II

Vit marmor

Inköp 1961 med bidrag från Moderna Museets

Vänner,

Carina Ari, Gerard Bonnier, Sten Hellner, Charles Nilsson, Hildur Nordin och Ivar Philipson

Constantin Brâncuși var en banbrytare som förnyade 1900-talets skulpturkonst. Han lämnade Rumänien för Paris som tjugoåttåring, var aldrig medlem i någon grupp men fanns i kretsarna kring dadaisterna. Han arbetade länge med samma motiv som utvecklades i serier, och formerna reducerades, förenklades ständigt. Från 1906 utforskade Brâncuși barnhuvudet som form. Titeln på den äggformade marmorskulpturen blir vägledande, eftersom formen är nästan helt abstrakt. Konstnären skrev själv: ”Vad är det man ser när man ser ett nyfött barn? En vidöppen mun som kippar efter luft. Varje nyfödd kommer till världen ilsken därför att den bringades dit mot sin vilja.”

Cecilia Germain

f/b 1974

Sverige/Sweden

**Titel saknas. Ur serien *Rest and Recovery/*
Silent Resistance: Le rêve de griot, 2020**

No title. From the series *Rest and Recovery/*
Silent Resistance: Le rêve de griot

Gelatinsilverfotografi

Inköp 2021 (Svenska förvärv 2021)

Med en gammal storformatskamera har Cecilia Germain fotograferat svarta människor som sover. Flera negativ har kombinerats i de färdiga verken, vilket ger dem ett säreget uttryck. Som om de vore äldre dokumentationsbilder av något okänt fenomen. Att sluta ögonen är ett effektivt sätt att göra sig oanträffbar och upprätta kontakt med sitt inre. I en samtid som värdesätter produktivitet och konsumtion är sömnen provocerande onyttig. Germain har rottrådar i den afrikanska diaspora som uppstod genom den transatlantiska slavhandeln. En slavhandel som möjliggjorde vila och avkoppling för vita personer på bekostnad av andra människors liv. *Rest and Recovery/Silent Resistance* handlar om sömnen som motståndshandling på flera olika nivåer.

René Magritte

1898–1967

Belgien/Belgium

Le Modèle rouge, 1935

Den röda modellen

The Red Model

Olja på duk

Inköp 1967 (Önskemuseet)

René Magritte utmanar i sina verk vad betraktaren uppfattar som verkligt. Han började måla i en surrealistisk stil i Belgien och flyttade 1927 till Paris där han förenade sig med de franska surrealisterna. Hans målningar innehåller ofta vardagliga ting som placeras i ovanliga, drömlika sammanhang. Med tiden målade han dem på ett alltmer fotografiskt tydligt sätt. Den realistiska stilen och den beskrivande titeln – *Den röda modellen* – hänger inte ihop med det vi faktiskt ser, vilket förstärker känslan av överklighet. Här märks också det intresse för ord och text som fanns med tidigt i Magrittes konstnärskap. Hans bildspråk har påverkat popkonsten, och senare konceptkonsten, där idén är ett konstverks huvudsakliga innehåll.

Wifredo Lam

1902–1982

Kuba/Cuba

Tropisk växtlighet, 1945–1948

Tropical Growth

Olja på duk

Inköp 1967 (Önskemuseet)

I *Tropisk växtlighet* reser sig en grön vägg av blad, frukter och sockerrör. Endast små strimmor av ljus letar sig ner genom vegetationen. Wifredo Lam föddes på Kuba i en familj med ursprung i flera olika kulturer. Han fick en katolsk uppfostran men kom också i kontakt med andra religioner, däribland Santería, ett slags lokal mix av afrikansk-karibisk tradition och katolicism. Efter konststudier i Havanna reste han till Europa där han kom att vistas under flera år. Här mötte Lam det europeiska avantgardet, blev vän med Picasso, introducerades för André Breton och upptogs i surrealisternas krets. Med tiden resulterar de många influenserna i ett bildspråk där europeisk modernism, kubism och surrealism smälter samman med afrikansk-kubanska formelement.

Toyen

1902–1980

Tjeckien/Czech Republic

Mythe de la lumière, 1946

Myten om ljuset

The Myth of Light

Olja på duk

Donation 1970 från Moderna Museets Vänner

När Tyskland ockuperade Tjeckoslovakien under andra världskriget tilläts Toyen inte längre att ställa ut, men hon publicerade i hemlighet collage och teckningar där hon visade sin avsky mot censuren. Toyen gömde den judiske vännen och poeten Jindrich Heisler i sitt hem under kriget. I målningen syns mot ena halvan av en pardörr en skugga i profil som håller fram en planta. På den andra halvan formar vita handskar skuggbilden av ett skällande hundhuvud. Hotet mot någons osäkra tillvaro är gestaltat med collagegets drömska logik. Efter krigsslutet ersattes nazisternas styre av Sovjets stalinistiska totalitarism. Toyen bestämde sig då för att gå i exil i Paris med vännen Heisler, i samband med att André Breton anordnade en utställning för Toyen i Paris 1947.

Erik Olson

1901–1986

Sverige/Sweden

Dagen genom natten, 1935

Day Through Night

Olja på duk

Donation 1936 från Egon Östlund

I målningen svävar snäckor och strandväxter i ett obestämt rum där det är oklart vad som är ute och vad som är inne. Det råder också olika tider på dygnet i kompositionen. Den svenska versionen av surrealism präglades av nordiskt ljus, stenar, snäckor, tång och annat relaterat till havet. De svenska surrealisterna ingick i Halmstadgruppen med närhet till den halländska kusten. Erik Olson var en i gruppen och hade liksom de andra medlemmarna börjat i abstrakt anda. Men konstnärerna upplevde med tiden att det icke-förställande begränsade dem. Det surrealistiska bildspråket däremot kunde uttrycka känslor. Men det var inte ett strikt avbildande av en fysisk verklighet de ägnade sig åt. Förvisso målade de föreställande men det man ”föreställde” var något gåtfullt, sprunget ur drömmar och begär.

Trinidad Carrillo

f/b 1975

Peru

Brugmansia suaveolens, Betania, Pucallpa.

Ur serien *Oneiro's Garden*, 2018

Brugmansia suaveolens, Betania, Pucallpa.

From the series *Oneiro's Garden*

Bläckstråleutskrift

Inköp 2021 (Svenska förvärv 2021)

I sitt sedan 1997 pågående projekt *Braiding* reflekterar fotografen Trinidad Carrillo över sin erfarenhet av att leva och verka både i Peru och Sverige. Utifrån detta rika material sammanställer hon sina böcker och skapar nya bildkollektioner, där hon arbetar med stora, kraftfulla färgfotografier, ofta i en kvadratisk form. Det magiska ligger som en underström i alla hennes arbeten. I en trädgård utanför Lima har Carrillo fotograferat heliga träd och växter som använts i rituella sammanhang. Hon letar efter mytiska miljöer och leder oss genom sina personliga och känsliga verk in i andra världar. Själv figurerar hon i några av bilderna, liksom hennes dotter, familj och vänner, och i alla motiven finns något som på samma gång gör dem både vardagliga och drömlika.

Claude Lalanne

1924–2019

Frankrike/France

Fauteuil-crocodile, 1987

Krokodilfåtölj

Crocodile Armchair

Patinerad brons och krokodilskinn

Donation 2005 från Pontus Hultén

Claude Lalanne var skulptör och formgivare.

Tillsammans med sin man utgjorde hon den kreativa duon Les Lalannes. De umgicks i Paris bohemiska kretsar och bland vännerna räknades surrealisterna som Salvador Dalí, Max Ernst och Constantin Brâncuși.

Vid sidan av konstvärlden fascinerades modevärlden av hennes speciella stil; Yves Saint Laurent inledde ett samarbete och samlade hennes konst. Med dekorativa former hämtade från växt- och djurlivet kreerade hon möbler med kopplingar till art nouveau och surrealism. Krokodilen var ett återkommande motiv i bord, ljusstakar eller som här, i en karmstol.

Det sägs att modellen till det här verket var en krokodil som hade dött på ett zoo och som samma natt, i fullmåne, hämtats upp av Lalanne och konstnären Niki de Saint Phalle. Krokodilens detaljer gjöts sedan i brons direkt från djurkroppen.

Graciela Iturbide

f/b 1942

Mexiko/Mexico

Mujer Angel, Sonora Desert, 1979

Kvinnlig ängel, Sonoraöknen

Female Angel

Gelatinsilverfotografi

Inköp 2002

Graciela Iturbide upptäckte fotografiet när hon under tidigt 1970-tal arbetade som assistent till Mexikos uppburne fotograf Manuel Álvarez Bravo (1902–2002). Hon tog intryck av hans poetiska stil men utvecklade snart ett eget bildspråk. Mest känd är hon för sina fotografiska projekt i små samhällen på landsbygden. När Iturbide 1978 fick i uppdrag att skildra Seri-folket, ett tidigare nomadiskt urfolk som levde i Sonoraöknen, tillbringade hon månader med människorna på platsen. Hennes osvikliga känsla för att fånga det avgörande ögonblicket – när motivet uppstår ur verklighetens ström – har resulterat i ett antal ikoniska bilder. *Mujer Angel* visar en kvinna i traditionella Serikläder som rör sig längs en bergsstig i öknen. Med vinden i håret svävar hon fram i sin egen tidlösa värld, samtidigt som bergsprängaren hon håller i handen förankrar henne i modern tid.

Agnieszka Polska

f/b 1985

Polen/Poland

***The Book of Flowers*, 2023**

Boken om blommor

Digital video

9:30 min

Courtesy of the artist

I kortfilmen *Boken om Blommor* används AI-animation som efterbehandlats i en process där den spelats in på 16 mm smalfilm. Här skildras en svunnen tid då människor och växtarter sedan årtusenden levde symbiotiskt. Genom berättarrösten får vi veta att människan då spelade en viktig roll i att pollinera mycket stora växter. Dagens blommor är mindre, som en konsekvens av omfattande förändringar som orsakats av människans ingenjörskonst och växtförädling. Videon återger en komplex fantasivärld som Polska själv byggde upp som barn. Samtidigt väcker den tankar om miljöförstöring och följderna av historiska handlingar för dagens ekologiska obalans. I en konstnärlig praktik som med Polskas egna ord bygger på manipulation och konstgjordhet, är det som kan beskrivas som ”äka” i verket de känslor som det framkallar.